IQRO JURNALI / 2023
GUVOHNOMA № 060680
E-ISSN : 2181-4341
https://wordlyknowledge.uz
IMPACT FACTOR(SJIF) : 3,934
IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 7,245
VOLUME 5, ISSUE 1, 2023

BOSHQARUV MENEJMENTI VA UNING ZAMONAVIY USLUBLARI

Omonboyeva Merey Erali qizi

Navoiy davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya

Boshqaruv menejmenti bugungi kunda har bir tashkilotda jamoa tashkil qilish va ish yuritishning asosiy tamoyillaridan biriga aylanib ulgurdi. Ushbu maqolada boshqaruv menejmentining zamonaviy tamoyillari va usullari haqida batafsil bayon qilinadi.

Kalit so’zlar

Boshqaruv menejmenti, zamonaviy turlari, tamoyillar, nazorat qilish, samarali boshqaruv, intizom va h.k.

Menejment - bu joriy resurslaridan samarali foydalanish orqali aniq maqsadlarni amalga oshirish uchun integratsiyalashgan va muvofiqlashtirilgan tarzda ish jarayonini ta'minlash usuli. Menejment tashkiliy resurslarni rejalashtirish, tashkil etish, xodimlar bilan ta'minlash, yo'naltirish va nazorat qilish orqali tashkilot maqsadlariga samarali va samarali erishishga yordam beradi. Eng fundamental darajada menejment beshta umumiy funksiyadan iborat bo'lgan intizomdir: rejalashtirish, tashkil etish, kadrlar bilan ta'minlash, rahbarlik va nazorat. Ushbu besh funktsiya muvaffaqiyatli menejer bo'lish bo'yicha amaliyot va nazariyalar to'plamining bir qismidir. Funksiyalarni tushunish menejerlarga sa'y-harakatlarini natijalarga olib keladigan faoliyatga qaratishga yordam beradi. Katta menejmentning beshta funksiyasini sarhisob qilish (ICPM Management Content): Rejalashtirish: Menejment rolida rejalashtirish haqida o'ylaganingizda, bu haqida tegishli maqsadlar va harakatlarni tanlash, keyin qanday strategiyalardan foydalanish, qanday harakatlar qilish va maqsadlarga erishish uchun qanday resurslar kerakligini hal qilish jarayonini nazarda tutadi. Tashkil etish: bu ishchi munosabatlarini o'rnatish jarayoni ishchilarga o'zlarining tashkiliy maqsadlariga erishish uchun birgalikda ishlashga imkon beradi. Yetakchilik: bu funksiya tasavvurni ifoda etish, xodimlarni quvvatlantirish, ko'rish, ta'sir qilish, ishontirish va samarali muloqot qobiliyatlaridan foydalangan holda odamlarni ilhomlantirish va rag'batlantirishni o'z ichiga oladi. Kadrlar bilan ta'minlash: kompaniya ichidagi lavozimlarga xodimlarni yollash va tanlash (jamoalar va bo'limlar ichida). Nazorat qilish: Maqsadlaringizga qanchalik erishayotganingizni, ish faoliyatini yaxshilashni, harakatlarni amalga oshirayotganingizni baholash ehtimolga molikdir. Tashkiliy shakllar usuli ko’p hollarda boshqaruvda vaziyatlar birdaniga yoki asta-sekinlik bilan o’zgara boshlaganida qo’llaniladi. Bu holatda ham o’sha vaziyatga mos bo’lgan usullarni saralab, tanlab olish zarur bo’ladi. Boshqaruv amaliyotida usullar asosan birdaniga, biryo’la qo’llaniladi. Bu holda qo’llanilayotgan usullar kombinatsiyalashib ketadi. Qayd qilish lozimki, iqtisodiyotda boshqaruv usullarini mazmuni yoki vazifalariga qarab tasniflash haqida standart talablarga javob beradigan ko’rsatma yoki tavsiyalar yo’q. Chunki boshqaruv bir maromda faoliyat ko’rsatmaydi. Bu holat ayniqsa bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiyotda aniq ko’rinadi. Bozor munosabatlari yoki bozor mahsulotlariga iste’molchilarning xohishistaklari o’zgara boshlashi bilan boshqaruvda ko’plab usullar bir-biriga qo’shilib, bir-birini ba’zida inkor qiladi, ba’zida qo’llab-quvvatlaydi. Bunday vaziyatlarda qo’shimcha usullarni qo’llash ham talab qilinadi.

Boshqaruv usullari vositasida iqtisodiy jarayonlarga va ishlab chiqarish qatnashchilariga moddiy, moliyaviy, energiya, mehnat resurslarini imkoni boricha kam sarf qilib yuqori natijalarga erishish maqsadida ta'sir etiladi. Ishlab chiqarish samaradorligi ko'p jihatdan boshqaruv usullari mukammalligi va to'g'ri shakllanligi bilan uzviy bog'liqdir.Boshqaruv usullari boshqaruv fanida muhim o'rinni egallab, boshqaruv qonun va tamoyillari bilan uzviy bog'liqdir. Mehnat jamoasiga ta'sir etish usullari orasida boshqaruv mexanizmi uchun bozor iqtisodiyoti sharoitida boshqaruv ob'ektiv qonunlari talablariga muvofiq keluvchilarigina eng maqbul va maqsadga muvofiq deb hisoblanadi. Buning mohiyati shundaki, boshqaruv usullari bozor iqtisodiyotiga mansub qonunlar tizimi bilan uzviy bog'liqdir. Menejment (inglizcha: management) — boshqarish, tashkil etish) — maxsus boshqarish faoliyati. Menejmentning holati ishlab chiqarish samaradorligiga, texnika va texnologiya darajasi hamda ishchi kuchining sifatiga ta'sir ko'rsatadi. Menejment boshqaruv tizimi va boshqaruv ob'yekti orasidagi o'zaro munosabat bo'lib, uning asosiy vazifasi boshqaruvning zamonaviy usullarini, rahbarlik san'ati sirlarini o'rganishdan iborat. Boshqaruv — tanlov, qaror qabul qilish va uning bajarilishini nazorat etish jarayonidir. Uning asosiy maqsadi bozor munosabatlari sharoitida barcha bo'g'inlarda ishlay oladigan yuqori malakali boshqaruvchilarni tayyorlashdan iborat. Menejment ijtimoiy-iqtisodiy, ijtimoiy-huquqiy, kibernetika va boshqa fanlar bilan aloqadordir. Menejment dastavval iqtisodiy nazariya fani bilan yaqindan bog'liq. U iqtisodiy qonunlarni bilib olishga va ularga mos ravishda boshqarish jarayonida iqtisodiy usullarni qo'llashga, har bir xodimga va jamoaga ta'sir ko'rsatishga asoslanadi. Bir qancha iqtisodiy fanlar: makroiqtisodiyot, mikroiqtisodiyot, statistika, mehnat iqtisodiyoti kabilar ham Menejment fani bilan chambarchas bog'liqdir.

O'zbekistonda Menejmentning nazariy asoslari va uning asosiy tamoyillari XIV-XV asrlarda Amir Temur davrida shakllana boshlagan. Buyuk sarkarda "Temur tuzuklari" asarida davlat, qo'shin va boshqalarni boshqarish san'ati to'g'risida o'z qarashlarini bayon etib, izohlab bergan. Menejment fanining nazariy asosini bir necha yuz yillar davomida to'plangan amaliy tajriba natijalari tashkil etadi, ularni nazariy jihatdan asoslab turli xil konsepsiyalar, nazariy g'oyalar, ish prinsiplari va uslublari ishlab chiqilgan. Ammo alohida fan sohasi sifatida menejment XIX asrga kelib shakllana boshladi. Boshqarish fanining asoschisi — amerikalik muhandis va tadqiqotchi F. Teylor hisoblanadi. Boshqarish tamoyillarini Teylorning zamondoshi fransuz olimi Anri Fayol ishlab chiqdi. Korxonada amalga oshirilayotgan barcha operatsiyalarni u olti guruh (texnika, tijorat, moliya, mol-mulk va shaxslarni qo'riqlash, hisobkitob, ma'muriy)ga bo'lib, boshqarishni 6-guruhga kiritadi. Menejment yoki boshqarishning ob'yekti korxona faoliyati, uning sub'yekti esa boshqarish ishini bajaruvchi idoralar va ularning xodimlaridir. Menejment bilan maxsus tayyorgarlik ko'rgan, boshqarishning qonun-qoidalarini chuqur biladigan malakali mutaxassislar — yollanma boshqaruvchilar — menejerlar shug'ullanadilar. Ular aholining alohida ijtimoiy qatlamini tashkil qiladi. Menejmentning yuqori (firma strategiyasini ishlab chiqish), o'rta (ishlab chiqarish, sotish, narx belgilash, mehnatni tashkil qilish), quyi (sex, bo'lim doirasida ishni tashkil qilish, kunlik, haftalik, oylik ish topshiriqlari bajarilishini boshqarish) bo'g'inlari bor. Shunga muvofiq holda menejerlar oliy martabali, o'rta toifadagi va quyi toifadagi menejerlarga bo'linadi.

Ayrim tadqiqotlar menejment kishilardan nafli samaralar olish san'ati, deb hisoblaydilar. Mukammal menejmentning xos belgilari: faoliyatga, izlanishga tarafdorlik; oddiy tuzilma va kamsonli xodimlar; iste'molchiga yaqinlik; unumdorlikni ta'minlashda insonning hal qiluvchi o'rni;

tadbirkorlikni rag‘batlantiruvchi mustaqil idora qilish huquqi; asosiy faoliyat turiga birlamchi e’tibor; hammadan ko‘ra yaxshiroq tanish bo‘lgan sohaga kirishish; erkinlik va kuchli nazoratni birgalikda qo‘llash. Firmalarning menejment tizimi umumiy menejment, funksional menejment, moliyaviy menejment, marketing ishi, xodimlar ishini boshqarish, ishlab chiqarish menejmenti, ilmiy-texnika ishlarini boshqarish va boshqalarni o‘z ichiga oladi. Menejment nazariyasi va amaliyoti evolyusiyasi turli xil qarashlarda o‘z ifodasini topdi. Masalan, XX asrning 50—60-yillarida asosiy e’tibor boshqarishning tashkiliy tuzilishiga qaratilgan bo‘lsa, 60—70-yillarda strategik rejalashtirishdan strategik boshqarishga o‘tish davri bo‘ldi. XX asrning o‘rtalariga kelib menejment O‘zbekistonda tez sur’atlar bilan rivojlandi. 1966-yilda O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Kibernetika institutining tashkil qilinishi, akademik V. K. Qobulov boshchiligida olib borilgan nazariy, uslubiy, amaliy ilmiy tadqiqot ishlari respublikada M. fanining rivojlanishiga asos bo‘ldi. XX asr oxiri XXI asr boshlarida menejment O‘zbekistonda maxsus fan sifatida oliy o‘quv yurtlarida o‘qitila boshladi, menejmentga doir tadqiqotlar yo‘lga qo‘yildi, darsliklar yozildi. Boshqaruv usullari.Boshqaruv usuli – maqsadga erishish uchun boshqariladigan ob’ektga usullar va qo’llanmalar yig’indisi orqali ta’sir etishdir. Usullar ko’pincha metodlar deb ham yuritiladi. «Metod» grekcha so’z bo’lib (methodos) – «qandaydir maqsadga yetish» ma’nosini bildiradi. Boshqaruv metodlari (usullari) orqali boshqaruvning faoliyatlari amalga oshiriladi. Menejment metodi tashkilotning o’z oldiga qo’ygan maqsadiga erishishda tashkilotning butun faoliyatini tashkil qiladi va ijroni nazorat qilib boradi. Menejment usullarining (metodlarining) ko’pligi va uslubiy yondashishlarning ham ko’pligi aniq boshqaruv vazifalarini belgilashda mazkur usullardan qaysi birini qo’llashni tanlab olishni qiyinlashtiradi.

Menejment ishchi kuchi, moddiy va barcha tegishli to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita xarajatlarni kamaytirish uchun mutaxassislar va mutaxassislarning malaka va bilimlaridan samarali foydalanishga yordam beradi. Menejment sanoatda eng yaxshi alternativ foydalanishni tanlash orqali resurslardan maksimal darajada foydalanish imkonini beradi. Agar siz investitsiyalar, transport, ishchi kuchi va boshqalar nuqtai nazaridan foydalanadigan resurslar oldindan qayd etilgan va hisoblangan bo'lsa, xarajatlarning oshishiga hech qanday sabab bo'lmaydi. Yaxshisi, bu tashkilotga ishchi kuchi va texnikadan samarali foydalanishda yordam beradi va shu bilan xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi. Menejment funksiya sifatida tashkilotning o'sishi va omon qolishi uchun javobgardir. Menejment tashkilotlarga bozorning o'zgaruvchan talabiga / jamiyatlarning o'zgaruvchan ehtiyojlariga moslashishga yordam beradi. Shunday qilib, bozor tendensiyalarida o'zgarishlarni boshdan kechirganlarida ham, ularning rivojlanishiga yordam beradi. Menejment turli lavozimlarni to'g'ri ko'nikmalar, tayyorgarlik va malakaga ega bo'lgan to'g'ri odamlar bilan to'ldiradi. Barcha ishlar hamma uchun ochiq bo'lishi kerak. Tashkilot uchun yaxshi boshqaruv tizimining belgisi, bu tashkilotga moliyaviy, jamoa va shaxslar sifatida yaxshi ishlashiga yordam berish bilan ifodalanadi. Resurslar shunday muvofiqlashtiriladi, yo'naltiriladi va nazorat qilinadi, shunda korxona maqsadlarga erishish uchun ishlaydi. Tashkilotning maqsadini aniq belgilash orqali vaqt, pul va kuch sarflanmaydi.

Menejment samarali bo'lishni va o'z maqsadlariga erishishni istagan har qanday tashkilot uchun zarurdir. Yuqorida ta’kidlab o’tganimizdek, menejment to'rtta asosiy funksiyaga ega - rejalashtirish, tashkil etish, yetakchilik va nazorat qilish. Boshqaruvning ushbu tamoyillari mavjud bo'lmasa, tashkilot birinchi navbatda maqsadlarga erishishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin!

IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 7,245
VOLUME 5, ISSUE 1, 2023

Menejment tamoyillari haqidagi klassik nazariyani Genri Fayol yozgan. U menejmentni 14 tamoyilga bo'lishga harakat qilgan. Aniq boshqaruv tuzilmasiga ega bo'lish har qanday muvaffaqiyatli tashkilot uchun juda muhimdir. Menejerlarning yondashuvi butun tashkilot bo'ylab filtrlash uchun odatiy holdir, shuning uchun menejerlarning namunali ishlashi xodimlar uchun yaxshi namunadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. “Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi” mavzusidagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruzasi. – T.: “O‘zbekiston”, 2017.
2. Djurayev R.X., Turg‘unov S.T. Ta’lim menejmenti. –T.: Voris-nashriyot¸ 2006. -259 b.
3. Djurayev R.X., Turg‘unov S.T. Umumiy o‘rta ta’lim tashkilotlarini boshqarishda menejmentning asosiy tushunchalari. –T.: Fan¸ 2006.
4. https://www.uagc.edu/blog/5-principles-of-great-management#:~:text=At%20the%20most%20fundamental%20level,%2C%20staffing%2C%20leading%20and%20controlling.
5. https://www.mygreatlearning.com/blog/what-is-management-definitions-and-functions/